

Artikel

Niet ten koste van alles

Over de impact van de aanpak van georganiseerde criminaliteit op de positie van de advocaat in de democratische rechtsstaat

mr. K.D.M. (Karin) de Lange, mr. E.K.L. (Esther) van den Bosch en mr. T. (Tessa) van der Deijl*

1. Inleiding

Onderzoek onder advocaten liet in 2024 zien dat 55% van hen in dat jaar te maken had met een vorm van agressie of bedreiging. Bij eerder onderzoek in 2022 was dit nog 50%.¹ Als een van de mogelijke redenen voor deze toename noemen respondenten de verharding van de maatschappij.² Wie een gemiddelde krant openslaat, wordt ook met die trend geconfronteerd. Agressie en geweld lijken steeds minder te worden geschuwd. Dat geldt niet in de laatste plaats voor de georganiseerde criminaliteit, die druk en dreiging inzet als instrument om haar doelen te bereiken.³ Een signaal dat ook de politiek heeft bereikt. Zowel het kabinet als de Tweede Kamer richt zich op de aanpak van georganiseerde criminaliteit en de ondermijnende werking die daarvan uitgaat. De focus ligt daarbij op dit moment in belangrijke mate op het voortgezet crimineel handelen in detentie (VCHD).⁴

Ter voorkoming en bestrijding van VCHD worden diverse maatregelen voorgesteld. Voorbeelden uit het wetsvoorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet (Pbw)⁵ zijn standaard cameratoezicht op gesprekken tussen advocaten en cliënten in de Extra Beveiligde Inrichting (EBI) en op de Afdelingen Intensief Toezicht (AIT), maar ook een maximum van twee rechtsbijstandverleners voor deze categorie gedetineerden.⁶ Volgens het kabinet zijn deze maatregelen tot wijziging van de Pbw onder andere bedoeld ter bescherming van (de veiligheid van) de rechtsbijstandverlener.⁷ Tegelijkertijd raken deze maatregelen het recht op vrije advocaatkeuze en het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen advocaat en cliënt, die in de rechtsstaat bepalend zijn voor adequate rechtsbescherming van de rechtzoekende. Even zo essentieel in een rechtsstaat is het principe van maatwerk. De wetenschap benadrukte in onderzoek naar het zogenoemde 41bis-detentieregime in Italië dat dit principe bij nieuwe (wets)voorstellen niet uit het oog moet worden verloren.⁸ De Afdeling advisering van de Raad van State stond hier eveneens bij stil toen zij zich

1

* Karin de Lange is strafrechtadvocaat en lid van de algemene raad (bestuurder) van de Nederlandse orde van advocaten (NOvA). Esther van den Bosch is beleidsadviseur bij de Nederlandse orde van advocaten (NOvA). Tessa van der Deijl is beleidsadviseur bij de Nederlandse orde van advocaten (NOvA).

1 G. van Straaten, S. Bruijn en C. van Miltenburg, *Agressie, bedreiging en intimidatie bij advocaten - meting 2024*, Amsterdam: Ipsos I&O 2024, p. 5.

2 Idem, open antwoorden.

3 Vaak ook instrumentele agressie genoemd.

4 Bijvoorbeeld *Kamerstukken II 2024/25*, 29911, nr. 465, p. 1.

5 *Kamerstukken II 2022/23*, 36372, nr. 2 en *Kamerstukken II 2023/24*, 36583, nr. 2 (wijzigingswetsvoorstel). Beide zijn aangenomen door de Tweede Kamer op 4 februari 2025. De staatssecretaris van Justitie en Veiligheid heeft op 7 maart 2025 desgevraagd een geconsolideerde versie van de voorstellen tot wijziging van de Pbw aangeboden aan de Eerste Kamer (*Kamerstukken I 2024/25*, 36372, A).

6 Daarnaast is de regering (middels een aangenomen motie van de leden Ellian en Wilders) verzocht te onderzoeken op welke wijze en onder welke voorwaarden een beperking kan worden ingevoerd van het aantal gedetineerden in de EBI en op de AIT die door dezelfde advocaat worden bijgestaan, *Kamerstukken II 2024/25*, 36583, nr. 14.

7 *Kamerstukken II 2022/23*, 36372, nr. 3, p. 10-12.

8 S. Struijk e.a., *Vergelijkend onderzoek Italiaans 41-bis detentieregime*, Erasmus Universiteit Rotterdam/Vrije Universiteit Amsterdam 2023, o.a. p. 172-174.

afvroeg of de generieke toepassing van genoemde maatregelen wel evenredig en noodzakelijk is.⁹ Onlangs uitte ook de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming zijn zorgen hierover.¹⁰

Het voorgaande doet de vraag rijzen op welke gegevens de beperkende maatregelen zijn gebaseerd en of zij passend zijn gelet op de rol van de advocaat in de democratische rechtsstaat, in het bijzonder kijkend naar de kernwaarde vertrouwelijkheid. Als dat niet zo is, welke aanpak is dan wel geschikt als het gaat om de weerbaarheid van de advocatuur ten aanzien van ondermijnende activiteiten? Tegen de achtergrond van de rol van de advocaat in de rechtsstaat wordt in dit artikel (vanuit een praktische invalshoek) bij deze vragen stilgestaan.

2. De aanpak van voortgezet crimineel handelen in detentie

Sinds enkele jaren is de aanpak van VCHD in Nederland een politiek speerpunt. In relatief korte tijd is een groot aantal maatregelen genomen om dit fenomeen tegen te gaan, veelal geïnspireerd op het Italiaanse 41bis-detentieregime. De maatregelen treffen de populatie EBI-gedetineerden en de gedetineerden op de AIT. Die laatste groep groeit in rap tempo.¹¹ Onder de maatregelen bevinden zich ook ingrijpende beperkingen die zien op de rechtsbijstandverlening aan deze groep. Deze maatregelen kennen een generiek karakter en gelden dus voor eenieder in deze detentieregimes. De reden hiervoor is de gedachte dat het risico dat druk op de rechtsbijstandverlener wordt uitgeoefend inherent is aan de 'geconstateerde' verhoogde risico's die aan de plaatsing in een dergelijk regime ten grondslag liggen.¹² De vraag is of dit terecht is en hoever dit 'risicodenken' moet gaan. Alvorens vergaande maatregelen in het leven te roepen, is het van belang in kaart te brengen over wie het gaat.

Als het gaat om gedetineerden in de EBI of op de AIT, tegenwoordig gezamenlijk ook wel 'hoogrisicogedetineerden' genoemd, is allereerst van belang te beseffen dat dit geen homogene groep is. In de praktijk bestaat de populatie van hoogrisicogedetineerden uit een divers gezelschap. Het gaat niet om enkel de leiders van criminele samenwerkingsverbanden, de zogeheten buiten categorie. Zo wees recent verschenen onderzoek (opnieuw) uit dat een AIT een zeer brede categorie gedetineerden kent. Onder gedetineerden op de AIT bevinden

zich mensen die voor langdurige overlast zorgen tijdens detentie of die geregeld in beklag gaan, maar ook terrorismeverdachten maken onderdeel uit van deze populatie.¹³ Geenszins is dus sprake van een groep die als gemeenschappelijk kenmerk heeft dat deze zich bezighoudt met VCHD, waar de aanpak van georganiseerde misdaad zich nu vooral op richt. Opmerkelijk genoeg worden deze onderlinge verschillen ook onderkend door de politiek.¹⁴ Toch ontbreekt het principe van maatwerk en worden maatregelen voorgesteld die de gehele groep raken als het gaat om hun recht op rechtsbijstand.

3. Rechten van individuele gedetineerden

De afwezigheid van maatwerk staat haaks op de aard van het Nederlandse detentieregime en bovendien op de rest van het wetsvoorstel tot wijziging van de Pbw, dat voor het overgrote deel maatregelen introduceert die wél een individuele beoordeling kennen. Hoogrisicogedetineerden (in veel gevallen nog verdachten) worden kort gezegd gegeneraliseerd, terwijl ook – en misschien wel juist – voor hen geldt dat maatwerk noodzakelijk is.¹⁵

De geconstateerde generalisatie heeft met name betrekking op de keuze voor en het contact met de rechtsbijstandverlener(s). Wij zoomen in op het voorgestelde visuele toezicht op gesprekken tussen advocaat en cliënt dat de vertrouwelijkheid raakt. Deze kernwaarde is een essentiële voorwaarde voor het verlenen van adequate rechtsbijstand waar het voorstel tot wijziging van de Pbw aan tornt. De minister ontkent evenwel dat dit het geval is en betoogt dat 'de aard van het contact met de rechtsbijstandverlener met de maatregel van visueel toezicht niet wezenlijk wordt beïnvloed'.¹⁶ De praktijk laat het omgekeerde zien.

De aanwezigheid van een camera in de spreekkamer zet de mogelijkheid onder druk om vrijuit met een advocaat te kunnen spreken zonder dat anderen daarvan kennisnemen. Er kijkt immers een extra paar ogen mee bij een gesprek dat vertrouwelijk hoort te zijn. Dit kan ertoe leiden dat de gedetineerde cliënt en zijn advocaat hun communicatie aanpassen dan wel beperken, een zogenaamd *chilling effect*, met gevolgen voor de effectiviteit van de rechtsbijstand. Bovendien roept de aanwezigheid van een camera vragen op als: wie kan er meekijken achter de camera? Kan (door liplezen) gezien worden wat er gezegd wordt? Kan worden meegelezen met uitgewisselde stukken? Hoelang en waar blijven beelden be-

⁹ Kamerstukken II 2022/23, 36372, nr. 4.

¹⁰ Afdeling advisering van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ), *Advies wijziging GVM-circulaire, wijziging Regeling beperking telefooncontacten en vaststelling Regeling model huisregels AIT en EBI*, 2025, <https://www.rsj.nl/documenten/rapporten/2025/04/24/advies-wijziging-gvm-circulaire>.

¹¹ Bijvoorbeeld S. Meijer, 'Factsheet Voortgezet Crimineel Handelen in Detentie', *Parlement en Wetenschap*, september 2023.

¹² Kamerstukken II 2022/23, 36372, nr. 3, p. 21.

¹³ R.A. Roks e.a., *Grip of in de Greep? Een onderzoek naar de gevolgen van de aanpak van ondermijnende criminaliteit voor de Dienst Justitiële Inrichtingen*, Erasmus Universiteit Rotterdam 2024, p. 97.

¹⁴ Bijvoorbeeld *Handelingen II* 2024/25, 36583, p. 31 (ongecorrigeerd stenogram).

¹⁵ Roks e.a. 2024, p. 125.

¹⁶ Kamerstukken II 2022/23, 36372, nr. 3, p. 22.

waard en wie heeft daar toegang toe? Als de gedetineerde zich dit allemaal moet afvragen, is de ‘vrees voor openbaarmaking’ eigenlijk al reëel en zal van een open, vertrouwelijk gesprek geen sprake meer zijn. Hoewel de mogelijkheid van het enkele meekijken (en niet: meeluisteren) op juridische gronden niet volledig uitgesloten is, dient zeer terughoudend met deze vergaande maatregel te worden omgegaan. De maatregel moet evenredig zijn, zo benadrukte ook de Afdeling advisering van de Raad van State.¹⁷ Dit betekent onzes inziens dat visueel toezicht enkel mag worden toegepast in gevallen waarin daar concrete aanleiding en rechtvaardiging voor bestaat. Individueel dus, en niet generiek.

Ook anderszins worden gedetineerden in de EBI en op de AIT over één kam geschoren. Het voornemen is geuit om verplichte videoconferencing te verruimen van enkel gedetineerden in de EBI naar ook alle gedetineerden op de AIT.¹⁸ Dit leidt tot een onevenredige inperking van het recht van een verdachte om aanwezig te zijn op zijn of haar terechtzitting. De vraag of in een concreet geval toepassing van videoconferentie strijd oplevert met het aanwezigheidsrecht is immers afhankelijk van een aantal factoren die betrekking hebben op de wens en het gedrag van de verdachte, de aard van de zitting, de aard van het strafbare feit, andere factoren die betrekking hebben op de (on)mogelijkheid van fysieke aanwezigheid en het belang van voortgang van de strafzaak. Indien videoconferentie standaard wordt bij zowel de EBI als de AIT, vindt deze afweging niet meer plaats en is sprake van een onevenredige inperking. Bovendien is het aanwezigheidsrecht juist van zwaarwegender belang bij verdachten jegens wie verdenkingen van ernstige feiten bestaan.¹⁹

Het voorgaande brengt de glijdende schaal in beeld. Waar de AIT ooit werd opgericht als een mogelijkheid om de orde en veiligheid in de gevangenis beter te bewaren, lijkt deze nu (onder de noemer van voorkoming van VCHD) te fungeren als een kapstok voor het – sluipenderwijs – inperken van rechten van (een steeds groter wordende groep²⁰) gedetineerden. Dit illustreert dat een toekomstvisie en -analyse bij de aanpak van acute problemen zoals VCHD ontbreken. Onderzoekers van de EUR en VU wezen in hun (vergelijkend) onderzoek naar het 41bis-detentieregime in Italië al op de gevaren van het ontbreken van een exitstrategie, namelijk de kans op onomkeerbare veranderingen in het detentieregime.²¹ Wat de auteurs van dit artikel betreft, is het gevaar voor onomkeerbare veranderingen ook reëel voor het recht op rechtsbijstand.

4. Risicodenken

Dat dit gevaar reëel is, blijkt wel uit het gemak waarmee een meerderheid van de Tweede Kamer auditief toezicht – duidelijk in strijd met de Grondwet, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het Unierecht – voorstelt.²² Een glashelder spoedadvies van de Afdeling advisering van de Raad van State was nodig om dit terug te draaien.²³ Zelfs daarna lijkt een deel van de politiek zich hier niet bij neer te leggen en uit te gaan van de gedachte dat zolang het Europees Hof voor de Rechten van de Mens Nederland nog niet in een concreet geval op de vingers heeft getikt, alles het proberen waard is.²⁴ Met dergelijke gedachten wordt de grens van rechtsstatelijkheid niet opgezocht, maar bewust overgegaan.

Dit alles doet de vraag rijzen waar de drang naar toezichtsmaatregelen en controle (ten koste van alles) precies vandaan komt. In het rapport *Grip of in de greep?*, een wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van de aanpak van georganiseerde criminaliteit voor de Dienst Justitiële Inrichtingen, relateren onderzoekers dit aan ‘risicodenken’. Overwogen wordt dat ‘risicodenken verwordt tot de rationale voor meer toezichtmaatregelen, omdat het gevoel bestaat dat daarmee de kans wordt verkleind dat dergelijke risico’s zich daadwerkelijk zullen voordoen’.²⁵ Risicodenken is dus leidend en levert het gevaar op dat het feitelijke gedrag steeds minder bepalend is voor de rechtspositie van de gedetineerde. Dit fenomeen is ook terug te zien in de voorgestelde generieke maatregelen ten aanzien van het recht op rechtsbijstand. De plaatsing in de EBI of op de AIT – op brede gronden en aan de voorkant – is bepalend voor dergelijke maatregelen en niet het daadwerkelijke gedrag in detentie. Keuzes lijken in dit verband te zijn ingegeven door een voorzorgcultuur waarin angst of morele overwegingen in vergelijking met nauwkeurige en betrouwbare (risico)informatie de boventoon voeren.²⁶ Risicodenken neemt dus, ondanks waarschuwingen vanuit de wetenschap, de overhand zonder dat een waarneembare wezenlijke reflectie op de gevolgen van voorgestelde maatregelen voor fundamentele rechten heeft plaatsgevonden. Een zorgwekkende tendens.

Het voorgaande past bij het beeld dat advocaten als risico worden gezien, simpelweg omdat zij vertrouwelijk contact (moeten) hebben met hun cliënt. De excessen buiten beschouwing gelaten, gaat het hier over advocaten die hun werk dag in dag uit op een integere manier doen. Zij vervullen een belangrijke taak in de rechtsstaat door op te komen voor de belangen van hun cliënt en zijn geen ‘loopjongens’. Om hun werk goed te kunnen doen is vertrouwelijkheid een must. ‘Als we de gesprekken met de advocaat nu ook nog kunnen controleren, dan verkleint dat ook het laatste potentiële risico

17 Kamerstukken II 2022/23, 36372, nr. 4.

18 Kamerstukken II 2024/25, 29911, nr. 465, p. 4.

19 Zie bijvoorbeeld A.M. de Hoon e.a., *De verdachte in beeld. Eisen en waarborgen voor het gebruik van videoconferentie ten aanzien van de verdachte in het Nederlandse strafproces in rechtsvergelijkend perspectief*, Vrije Universiteit Amsterdam 2020, p. 61 en HR 14 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:709, NJ 2019/290 m.nt. Mevis, r.o. 2.3.4.

20 Het aantal AIT’s in Nederland stijgt: Kamerstukken II 2024/25, 29911, nr. 465, p. 5-6.

21 Struijk e.a. 2023, o.a. p. 158 en 173.

22 Kamerstukken II 2022/23, 36372, nr. 22.

23 <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@142806/w16-24-00063-ii/>.

24 *Handelingen II* 2024/25, 36583, p. 26 (ongecorrigeerd stenogram).

25 Roks e.a. 2024, p. 122-123.

26 Roks e.a. 2024, p. 123.

op contact met de buitenwereld', zo lijkt de gedachte. De maatregel van standaard visueel toezicht is zo in feite het gevolg van overige voorgestelde contactbeperkende maatregelen. Bovendien treft het argument van visueel toezicht als bescherming voor de advocaat geen doel. Het uitoefenen van druk op een advocaat zal naar verwachting veel eerder door woorden dan door gebaren gebeuren, zeker wanneer iemand weet dat er kan worden meegekeken. Vandaar dat het belangrijk is dat de advocaat zelf, van binnenuit, zoveel mogelijk weerbaar is en weet hoe in een dergelijke situatie te handelen, in plaats van generieke maatregelen te treffen die wel het recht op vertrouwelijkheid onder druk zetten maar niet de veiligheid vergroten.

5. Hoe dan wel?

Uiteraard verdienen advocaten bescherming bij de uitoefening van hun beroep. Zij moeten als hoeders van de rechtsstaat veilig hun werk kunnen doen. De Nederlandse orde van advocaten (NOvA) heeft zich de afgelopen jaren dan ook in toenemende mate gericht op de thema's weerbaarheid en veiligheid. In dat kader zijn diverse initiatieven tot stand gebracht die zijn ingegeven door de bijzondere positie die de advocaat inneemt. Het gaat daarbij steeds om initiatieven die acht slaan op de kernwaarden van de advocaat. Het zijn immers de wettelijk verankerde kernwaarden²⁷ (partijdigheid, deskundigheid, integriteit, onafhankelijkheid en vertrouwelijkheid) die maken dat een advocaat ervoor kan zorgen dat zijn cliënt adequate rechtsbescherming krijgt; vaak tegen de overheid. Een advocaat vervult zijn rol in de rechtsstaat door op te komen voor de belangen van zijn of haar cliënt, en is degene die de vertrouwelijkheid tussen advocaat en cliënt dient te garanderen; een voorwaarde voor een eerlijk en evenwichtig proces. Tegelijkertijd is een advocaat onafhankelijk, juist ook van de eigen cliënt. Partijdigheid, onafhankelijkheid en vertrouwelijkheid staan in de beroepsuitoefening steeds voorop, naast integriteit en deskundigheid.

Maatregelen die dienen ter voorkoming of het tegengaan van 'ondermijning', waaronder wij verstaan het verlies van de onafhankelijkheid van de advocaat, dienen deze bijzondere positie van de advocaat in de rechtsstaat (en dus de kernwaarden) te respecteren. Aandacht moet blijven bestaan voor hetgeen de advocaat onderscheidt van anderen. Dat vergt een specifieke aanpak en in die zin maatwerk. In dit verband legt de NOvA de nadruk op bewustwording van de risico's die met de beroepsuitoefening kunnen samenhangen. Uitgangspunt bij maatregelen die in dit verband worden voorgesteld, is steeds dat een advocaat op integere en deskundige wijze zijn of haar werk verricht (én dat kan blijven doen). Dat als uitgangspunt nemen is niet naïef; in de meeste gevallen is dat zo. Uiteraard zijn er uitzon-

deringsgevallen en vaak is maatwerk hier de oplossing voor. Zo biedt art. 46 Sv reeds de mogelijkheid voor de officier van justitie om een advocaat toegang tot zijn of haar cliënt te ontzeggen als daar aanleiding toe bestaat. Deze bevoegdheid is er slechts voor uitzonderlijke gevallen. Tevens bestaat de mogelijkheid een advocaat die tevens verdachte is af te luisteren. Met deze bevoegdheden mag niet lichtzinnig worden omgegaan omdat ook de inzet hiervan ernstige beperkingen oplevert van het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen advocaat en cliënt, maar de mogelijkheden bestaan wel. Maatwerk en evenredigheid dus, zoals het hoort. Deze principes – maar ook acht slaan op het bestaande wettelijke kader – lijken te zijn verlaten door de wetgever, kijkend naar de generieke maatregelen ter bestrijding van VCHD die het recht op vertrouwelijke communicatie raken. Terwijl juist met maatwerk in het achterhoofd wordt voorkomen dat nieuw (beperkend) beleid wordt bepaald op basis van uitzonderingen, hoe ernstig die excessen ook zijn.

Door het aanbieden van preventieve maatregelen – grotendeels op basis van subsidie van het ministerie van Justitie en Veiligheid en de Nationaal Coördinator Terrorismedbestrijding en Veiligheid – beoogt de NOvA individuele advocaten zo goed mogelijk te ondersteunen. Hierbij valt te denken aan het bellen van de noodtelefoon (24/7), het kunnen aanvragen van een noodknop of een veiligheidsscan en de mogelijkheid van afscherming van gegevens in openbare registers.²⁸ Ook biedt de NOvA weerbaarheidstrainingen aan, te onderscheiden in reguliere trainingen, trainingen voor advocaat-stagiaires en trainingen voor advocaten met gedetineerde cliënten.²⁹ Tevens kunnen advocaten terecht bij een van de vijf Vertrouwensadvocaten als hun onafhankelijkheid in het geding dreigt te komen, bijvoorbeeld omdat zij direct of indirect onder druk worden gezet om dingen te doen die niet bij hun normale beroepsuitoefening horen. Zodra een advocaat de regie verliest, komt diens onafhankelijkheid in de knel. Advocaten dienen zich daar al in een vroeg stadium bewust van te zijn. Het onderwerp weerbaarheid is daarom ook onderdeel van het curriculum van de Beroepsopleiding Advocaten.

Even belangrijk als eerdergenoemde initiatieven is de rol van de toezichthouder wanneer het gaat om de veiligheid en weerbaarheid van de advocaat. De deken in het arrondissement (tevens advocaat) staat dicht op de advocaten aldaar en opereert niet alleen wanneer er iets misgaat, maar net zo goed aan de voorkant. In impactvolle zaken bijvoorbeeld vinden in vertrouwelijkheid 'incheckgesprekken' plaats om te bezien hoe het met de advocaat gaat. Daarbij kan ook de mogelijkheid worden besproken de zaak tezamen met een andere advocaat te doen, waarbij de deken – zo lang beleid op dat punt ont-

27 Art.10a lid 1 Advocatenwet.

28 Voor meer informatie zie Nederlandse Orde van Advocaten, Weerbaarheid en veiligheid, <https://www.advocatenorde.nl/dossiers-2/weerbaarheid-en-wijkplaats>.

29 Daarnaast kunnen ook trainingen 'op maat' worden aangeboden, bijvoorbeeld voor een specifiek rechtsgebied.

breekt – in contact kan treden met de Raad voor Rechtsbijstand over de financiële aspecten daarvan. Er worden gesprekken gevoerd met jonge, startende advocaten om hen te wijzen op de risico's van veeleisende cliënten die soms net iets meer van hun advocaat willen dan zij als advocaat kunnen geven. Tevens draagt onderlinge signaaluitwisseling bij aan versterking van de informatiepositie van de dekens.³⁰

Zoals gezegd is de bijzonderheid van het beroep van advocaat steeds leidend bij de inrichting en inzet van genoemde maatregelen, maar dat betekent niet dat de advocatuur zichzelf daarmee los ziet van de rest van de wereld en dat de ogen worden gesloten voor informatie van buitenaf. De onderwerpen weerbaarheid en veiligheid staan ook hoog op de agenda bij andere (juridische) beroepen. In diverse overlegstructuren, met bijvoorbeeld het Openbaar Ministerie en de Rechtspraak, maar ook met andere beroepsorganisaties, worden kennis en ervaringen uitgewisseld. Dat draagt bij aan een open vizier op deze thema's met inachtneming van de karakteristieken van de beroepsgroepen, die elk een onderscheidende rol hebben in de Nederlandse rechtsstaat.

6. In balans

De verantwoordelijkheid voor het geven van een juiste uitleg over en het bewaken van de rol van de advocaat in de rechtsstaat ligt primair bij de advocatuur, maar ook de politiek heeft hierin een rol. Tijdens het debat in de Tweede Kamer over de voorgestelde wijzigingen van de Pbw wezen de leden Sneller en Van Nispen terecht op de plicht die de volksvertegenwoordiging heeft om een constitutionele toets aan te leggen bij de behandeling van nieuwe wetten.³¹ Moties of amendementen die onmiskenbaar in strijd zijn met de Grondwet, het Unierecht en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens – in dit geval wijzigingen die een ontoelaatbare inperking zouden vormen van het recht op rechtsbijstand³² – zouden niet in meerderheid door het parlement moeten worden aangenomen.

De aanpak van georganiseerde criminaliteit vraagt om vastberadenheid, maar niet ten koste van de fundamenteën van de rechtsstaat.³³ Dat geluid zou in algemene zin breder mogen klinken. Het is goed dat het front tegen de aanpak van georganiseerde misdaad stevig is; het front ter bescherming van fundamentele rechten (zoals het recht op vertrouwelijkheid) zou echter net zo eensgezind moeten zijn. Ondermijning van de rechtsstaat door

de georganiseerde criminaliteit zou niet moeten worden bestreden met middelen vanuit de overheid die diezelfde rechtsstaat ondermijnen. Het vereist (politieke) moed om grenzen te stellen aan bepaalde maatregelen; om te zeggen: 'tot hier en niet verder'. Vanuit wetenschappelijk perspectief lijkt hier in ieder geval op onderdelen wel aanleiding voor te zijn, ten minste moet sprake zijn van maatwerk en een continue (kritische) blik richting de toekomst.

De suggestie die vanuit de politiek is geuit dat de advocatuur niets doet tegen ondermijning van de beroepsgroep, het probleem ontkent of wegkijkt, is niet terecht. Vanuit de NOvA worden veel initiatieven genomen om de beroepsgroep van binnenuit weerbaar te maken en te houden. Deze initiatieven bereiken advocaten in toenemende mate.³⁴ Het animo vanuit de balie hiervoor neemt toe, advocaten worden zich er steeds meer bewust van dat druk, dreiging of agressie hun ook kan overkomen, en dat ze voorbereid moeten zijn.

Veiligheid is essentieel voor een goede beroepsuitoefening. Tegelijkertijd moet ervoor worden gewaakt dat onder het mom van veiligheid maatregelen worden voorgesteld waarvan de effectiviteit ernstig kan worden betwijfeld maar waarvan duidelijk is dat zij de beroepsuitoefening en daarmee het recht op rechtsbijstand ingrijpend inperken.

Net zoals in iedere beroepsgroep zullen er – helaas – ook binnen de advocatuur (soms ernstige) incidenten blijven voorkomen; zo realistisch moeten we zijn. Het risico hierop valt niet uit te sluiten. Wel wordt er veel aan gedaan om de kans daarop zo klein mogelijk te laten zijn, en de excessen op een juiste en evenredige wijze aan te pakken. De dekens als toezichthouder hebben hierin een belangrijke rol. In het belang van de rechtzoekende en de goede rechtsbedeling mag van de politiek worden gevraagd dat zij de advocatuur daar scherp op houdt, en tegelijkertijd ook dat zij meehelpt de bijzondere positie van de advocaat in de rechtsstaat te bewaken.

30 Zie voor meer informatie over de focus van het dekenberaad met betrekking tot het onderwerp ondermijning bijvoorbeeld het jaarplan 2025 van het dekenberaad, te downloaden op <https://www.toezichtadvocatuur.nl/nieuws/dekenberaad-presenteert-jaarplan-2025-focus-op-kwaliteit-integriteit-en-samenwerking>, p. 3.

31 *Handelingen II* 2024/25, 36583, p. 11 en 27 (ongecorrigeerd stenogram).

32 *Kamerstukken II* 2022/23, 36372, nr. 22.

33 Aldus Kamerlid Lahlah, zie *Handelingen II* 2024/25, 36583, p. 15 (ongecorrigeerd stenogram).

34 Van Straaten, Bruijn en Van Miltenburg 2024, p. 56.